

ALACA HÜYÜK VE GÜLLÜCEK BULUNTULARINA GÖRE ALADOLU VE BALKANLAR PREHİSTUVARI ARASINDAKİ İDENTİTE VE DİVERSİTE'LER

Dr. H. KOŞAY

(1962 Temmuz ayında Sinaî'de, UNESCO merkezinin ve Rumanya UNESCO Millî Komitesinin birlikte tertiplemediği "Balkan Kültürlerinde birleşme ve ayrılıklar" konusu üzerine Uluslararası bir toplantı tertip edilmişti. Bu toplantıda Türk heyeti arasında bulunan H. Koşayın Eski Anadolu ve Balkanlar arasındaki münasebetler üzerine resimler aksettirmek suretiyle yaptığı Fransızca konuşmanın Türkçe tercümesini sunuyoruz.)

Türkiye topraklarında her yıl ondan fazla yerde yerli ve yabancı ilim heyetleri tarafından kazılar yapılmaktadır. Müzelerimizde yığılan eserler komşu ülkelerle mukayeselere cesaret verecek durumdadır. Yarım asır önce Küçük Asya'da paleolitik yerleşmelerin bulunup bulunmadığı münakaşa edilebiliyordu. Halbuki bugün, yüksek dağlar müstesna, Anadolu'nun her tarafında yontma taş devrinden itibaren insan yaşadığı tesbit edilmiştir¹. Bunların arasında Antalya yakınındaki *Karain* mağaralarında Prof. Kılıç Kökten'in halen devam eden araştırmaları Anadolu paleolitikinin stratifikasyonunu tesbit bakımından önemlidir. Doçent Enver Bostancı yine Antalya civarındaki *Belbaşı* kaya sığınağında (abri sous roche) üst paleolitik ve mesolitik endüstrisi tesbit etmiştir. Mesolitik endüstri Tuzgölü, Kars ve Samsun çevresinde de mevcuttur.² Prehistorik araştırmalar bakımından ihmale uğrayan Doğu Trakya bölgesinde Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu çalışmaktadır. Yakın bir gelecekte Türkiye'deki paleolitik ve

¹ İlk eser 1894 de J. E. Gautier tarafından Birecikte bulunan acheuleen avuç topuzu. 1910'da Campbell Thomson Ankara yanında Uzağılta ve 1925'de E. Pittard, Malatya'nın Adıyaman-Pirun mevkiinde paleolitik istasyonlar tesbit ettiler.

² I. Kılıç Kökten, Bazı prehistorik istasyonlar hakkında yeni gözlemler. (D. T. C. Fakültesi Dergisi Tome V. No. 2. 1947).

mesolithik yerleşmelerin bütün nüansları ile aydınlanacağını ümit edebiliriz.

Neolithik eserlere sporadik olarak pek çok yerde rastlanmıştır. Neolithik yerleşme ise Mersin'in (XXVI-XXX) katlarında ve Burdur gölü güneyindeki Hacılar (VI-IX) katlarında kazılarla tesbit edilmiştir. Bu listeye Çatal Hüyük ve Çukurkent buluntularını da eklememiz gerekir. Bu çok erken devirde dahi Anadolu'da (Mellarta göre M. Ö. 5600) intenzif çiftçilik ile meşgul insanlar toplu köy hayatı yaşamaktadırlar. Mersin'de istihkâm dahi bulunmuştur.³

Dikkate şayan hususlardan biri de daha Mesolitikte, *Beldibi* mevkiinde minyatür sileks orak safihelerle (sickle blades) çok ibtidai siyah gri yahut kırmızı çanak-çömleğin bulunuşudur. (Antalya batı sahilinde, Belbaşından ayrı olup yine Enver Bostancı bulmuştur).

Mersin'in XXVII. neolithik katında "linear" stilde iptidai boyalı seramik bulunmuştur. Hacıların geç neolithik katlarında (IX-VI) Mellartın kendi ifadesiyle: "All pottery is buff, grey or black ware, with small white grifts. It is hard fired, and provided with a fine burnish, whether slipped or not"⁴.

Hacılar'da chalkolithik katlara gelince (V-II) monochrom seramik ile boyalı (painted) seramik nisbeti % 50'dir. Bu seramiği hafriyatçı şöyle tavsif eder: "*The painted pottery found at Hacilar is of a superb quality, as fine as and often better than Halaf ware from Northern Mesopotamia or the Middle Bronze Age ware of Kültepe II., A white slip was applied more often than and was always highly burnished with a piece of bone or pebble. The paint, always some shade of red, is often lustrous. Polychromy is unknown in Levels V-II, but variations in colour occur as the result of firing or subsequent burnishing*".

J. Mellart ilk raporunda (1958) Hacılar ile Thessalia'daki *Sesklo* boyalı kültürünü birleştirmekte ise de sonradan 1960'da çıkan raporda aradaki farkları göz önünde bulundurarak daha ziyade "proto-sesklo" boyalı seramiği üzerinde durmaktadır. Yunanistan'da bunun benzerleri Thessaliadaki *Argissa* menşeli "Frühkeramik" Anadolu'daki

³ James Mellart, Excavations at Hacilar. Third preliminary report, 1959. Anatolian Studies Vol. X. 1960./Anatolia and the Balkans, Antiquity, XXXIV, 1960, pp. 230-278./By neolithic artists of 7500 years ago statuettes from Hacilar, The Illustrated London News February II. 1961.

⁴ James Mellart, Excavations at Hacilar. First preliminary report. A. S. 1958 P. 142.

Hacılar IX-VII boyalı seramiği arasında, Konya'nın batısındaki *Çatalhöyük*'te ve *Kızılkaya*'da mevcuttur. Neticede gerek Yunanistan ve gerek Anadolu'daki bu kültürler müşterek ecdat (common ancestry) ile kabil izahtır. Yunanistan'daki bu en eski kültür hamilleri Anadolu'dan hicret etmişlerdir⁵.

Fritz Schachermeyer de Mersin neolithicum'u ve Tarsus çalkolitik buluntularını ele alarak Thessalia (Otzaki Magula) ile Kilikia arasında münasebetler olduğunu kabul eder⁶.

Beyaz zemin üzerine kırmızı boya süslü seramik Yugoslav Makedonya'sında *Vrsnik I.* çok eski katında ve Rumanya'da *Starçevo*'da ve Doğu Bulgaristan'da *Karanovo*'da zuhuru Mellart ve Garaşanin'e göre Anadolu tesiri ile ilgilidir.

Şimdi beyaz boyalı seramiği bir tarafa bırakarak asıl Anadolu'da yaygın monochrom siyah veya kırmızı seramikten bahs etmek istiyorum: Derhal şunu hatırlatmak isterimki Boyalı seramiğin bulunduğu Hacılarda dahi % 50 nisbetinde siyah seramik mevcuttur. Kanaatımızca bu asıl yerli kültürdür. Büsbütün süsten de mahrum sayılmaz. Bu kültürün içinde de varyantlar ve mahallî gelişmeler mevcuttur. Eski boyalı seramik Kappadokya seramiğinde (Alishar III.), Kültepe'nin Hititi seramiğinde ve az ölçüde Alaca'nın Hitit devrinde, nihayet tek renkli seramik ile birlikte Fhryg devrinde (Pazarlı, Gordion) tekrar kendini gösterir. Bu ikiliğin yerli gelişmeler veya dış tesirlerden olup olmadığı henüz açık hal edilmemiştir.

Kurt Bittel, Üçüncü bin yılın ikinci devresinde Anadolu'da batı ve doğu olmak üzere iki kültür çevresi çizer; ancak bu ikisi arasında sıkı münasebetler olduğunu da kabul eder.

Batı kültür çevresi Ege kıyılarından Tuzgölüne kadar uzanır (Sinirce, Troya ve Yortan kültürü).

Doğu kültürü ise Tuzgölü doğusundadır. (Ahlatlıbel, Alishar, Kültepe, Sakçegözü) bu kültürleri temsil ederler.

Batının doğuya tesiri "Trojanische Becher" ile bazı idol şekilleri, Doğunun batıya tesiri ise kurşun idoller ve silindir mühürler ile isbata çalışılır⁷.

⁵ Anatolian Studies, Vol. X. 1960. P. 90.

⁶ Fritz Schachermeyer, Anzeiger für die Altertumswissenschaft X. Band 2/3 1957.

⁷ Kurt Bittel, Praehistorische Forschung in Kleinaasien. 1934, P. 112.

Kurt Bittel Agais bölgesine ve Balkanlara olan Anadolu tesirlerine işaret eder (P. F. K. 97). Şöyle ki Yunanistan da: Korinth, Orchomendos, Salonik, Jailadjik, Vardaroftsa, Marits (Meriç) sağındaki Makri; Bulgaristan'da ise Kernobad, Aitos, Varna, Seimen, Sveti-Kyrillovo kültürleri Anadolu ile münasebetlidirler. Kurt Bittel güneyden kuzeye bir Anadolu kültür yayılışını kabul ederken bunun Trakya ve Doğu Makedonya'ya şamil olduğunu açıklar (P. K. 105). Gordon Childe Troya ile Kyklad adalar kültürü arasında münasebetler arar⁸.

Batı Anadolu ile Trakya, Macedonia, Thessaly, Yunan ve Ege adaları ve Tuna bölgesinin "Black Earth" kültür münasebetleri üzerindeki araştırmaları toplu olarak H. Frankfurt, Studies II. 15-33'de tanıtmıştır.

Bu tezin hararetili taraftarlarından Dr. Milutin V. Garaşanin Vinça-Tordos kültüründen sonra gelen *Bubanj-Hum* kültürü için aynen şunları kayd eder : "Les elements dela civilisation de *Bubanj-Hum*, apparentes a ceux du type *Sveti Kyrillovo* en Bulgarie, sont certainement parvenus en Serbie par les vallée dela Marica et de la Nişava, Leurs origines doivent être rechechées dans les regions *egeo-anatoliennes* ou deja aux debuts de l'âge du bronze on peut retrouver des éléments tout a fait semblables⁹.

Aynı müellif Vinça gurupunun teşekkülü hakkında diğer bir eserinde şu mütalâayı yörütür :

"L'expension du groupe *balkona-anatolien* a dû suivre necessairement une voie allant du Sud-Est vers le Nord-ousst, de l'Asie Mineure en direction des Balkans. Il est probable que les routes suivies par differente groupes en furent point les mêmes: l'expension dut avoire lieu par voie de terre et de mer. C'est sans doutt par les vallées des prencipaux fleuves balcaniques (Morava-Vardar-Marica, Struma), que cette expension atteignit la Serbie où se forma alors le *groupe de Vinça*¹⁰. Şimdi kendi kanaatimi de söylemeye sıra gelmiştir : Vinca gurubu seramiği için gösterilen vasıflar şunlardır :

⁸ G. Childe, On the date and origin of Miniyan ware. JHS. 35. 1915. 196 ff.

⁹ Milutin V. Garaşanin, Sveti Kyrollowo. B. A. S. Tome VI. Nol. 1952. P. 3.

¹⁰ Dr. Milutin V. Garaşanin, Sur quelques problèmes de l'histoire du Néolithique récent en Serbie et en Bosnie. 1954. P. 37.

“L'écuelle biconique
 le carinted bowl
 anses zoomorphes
 des compotier dont le pied creux est de forme conique
 des cannelures (ornements)
 des ornements incisés
 les anses en forme de mamelons”.

Bütün bu vasıftaki çanak-çömlekleri Alaca Hüyük, Güllücek ve diğer Anadolu kazılarında göstermek mümkündür. Tabiatıyla mesafe ve zamanın doğurduğu mahallî gelişmeler, ve aykırı tesirler dolayısıyla husule gelen ayrılmaları (divergence) da hesaba katmak gerekir. Alaca Hüyük kazıları hakkında çıkacak yeni eserim 1940-1948 çalışmalarının bir hulâsası olup konuşmamın sonunda size bundan bazı resimleri projeksiyonla göstermek isterim. Hükmü siz vereceksiniz. Orta Anadolu ile Belgrad arasındaki kazılar zenciri henüz eksiktir. Bilhassa doğu Trakya'da bizim çalışmamız gerekir. Son sözü kazma söyleyecektir.

Profesör V. Mikov benimle konuştuğu zaman Bulgaristan'da bulduğu bazı eserlerin Orta Anadolu Büyük Güllücekde aynen mevcut olduğunu söylemişti¹¹. Karanova'yı tanıdıktan sonra buna ben de kanaat getirdim. “Toponymy” yer adlarının mukayeseli araştırılması :

Anadolu yer adlarının muhtelif kültür çağları ile ilgileri hattâ öntarihe kadar gidişi çoktan bilinen bir gerçektir. Klâsik devirlerden kaldığı sanılan bir çok yer adlarının da aslında Hititlerden hattâ daha

¹¹ Alaca Hüyük eserlerini tabiatıyla Kafkasya, İran Luristanı, Mesopotamya ve Ege bölgesi ile de mukayese mümkündür. Bu kısmen yapılmıştır. Sırf tamamıyet hatırı için bir kaçını zikr edelim:

Dr. Franz Hançar, Ein hervorragende kupferzeitliche Siedlung (Wiener Beiträge zur Kunst und Kulturgeschichte Asiens. Band XII. 1938.) Kafkas münasebetleri üzerine.

Machteld J. Mellink, The royal tombs at Alaca Hüyük and the Aegean World. (Studies presented to Hetty Goldman).

Franz Hançar, Der kult der Grossen Mutter im kupferzeitlichen Kleinasien. Zur Deutung der Kultstandarten des Alaca Höyüks. (Archiv für Orientforschung, Band XIII. Heft 6.

Ruth B. K. Amiran, Connections between Anatolia and Palestine in the Early Bronze Age (Israel Exploration Journal, Vol. 2, No. 2, 1952).

Alaca kültürünün Anadolu'da yeni buluntuları hakkında hatırlayınız: H. Koşay-M. Akok, Amasya Mahmatlar köyü definesi. (Belleten 5. 481).

Tahsin Özgüç-Mahmut Akok, Horoztepe eserleri (Belleten XXI. 1957. No. 82).

önceden kaldığı tahakkuk etmiştir. (Konya-İconium-Kovanova) gibi. Bunlardan bir çoğu henüz münakaşa konusu olmakla beraber içlerinde kesin olarak belli olanlar çoktur. Misal: *Kemah*-Kumuha; *Kaneş*-Türk tarih belgelerinde (şeri sicillerde) yine *kaniş* aynı bölgede köyü.

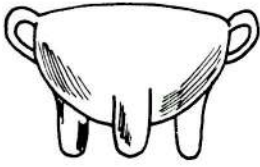
Kavim adlarından *Achijawa* -Achae ayniyeti üzerinde şüphe kalmamış sayılır. Juppiter *Dolichenus* -Gaziantep yanındaki *Dülük* köyü. Yer adlarının bir çoğu proto Hatti'lerden kalma ise de Götze ve Landsberger ayrıca bir temel (substrat) ve henüz ismi meçhul (X) dilin'den bahs etmektedirler. Ezcümle -*Umna* ile nihayetlenen yer adları Anadolu, Ege bölgesi ve Yunanistanda kalmayup İtalyaya kadar yayılmaktadır (Etrüskçede alelade yer nisbet eki -*umnus*) dir. -*Ahşa* eki de batıda -*aksos* şeklinde yayılmıştır. Tanrı *Tarhu* adı da (X) dilindedir. Bu tanrı *Tarhunt* şeklinde çok geç zamanlarda Lykya, Kilikya ve Pamphilia'da görülür. *Tarhu* İtalyada *Tarcinus* tanrı adı ile mukayese edilmiştir.

-*anda* veya -*aşsa* ile nihayetlenen ve Ege bölgesinde yayılan yer adlarının da (X) dilinden oldukları sanılmaktadır. Anadolu'da *Puruşhanda* yer adı *Aplahanda* ise şahıs adıdır.

Dilcilerin ve tarihçilerin bu tezleri seramik mukayeselerinden elde edilen sonuçları takviye etmektedir. Burada daha esaslı çalışmalara devam edilmesi ve daima fikir mübadelesi lüzumuna kaniiz.

Ethnolojik araştırmalar da öntarihe ışık saçabilir. Çok eski adetlerin fosilleşmiş olarak bu gün dahi yaşamaları mümkündür. Arkadaşımız Prof. Tahsin Özgüç'ün Öntarihte Anadolu'da ölü gömme adetleri. Ankara 1948 arkeoloji ve ethnolojiye dayanan örnek bir etüddir. Yalnız bu müşterek adetler dahi Anadolu ile Balkanlar arasında sıkı bağlar olduğuna şüphe bırakmamaktadır.

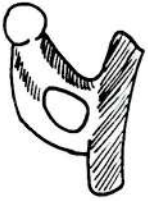
Şimdi müsa denizle Alaca Hüyük'te yaptığım kazılarda bulunan bazı eserleri projeksiyonla göstereceğim. Bunlardan hangilerinin Ege bölgesi ve Balkanlardaki buluntularla "identité" veya "diversité" arz ettiğini benden daha iyi takdir buyuracaksınız. Yalnız şunu da arz etmeliyim ki, Anadolu kalkolitiği sanıldığından çok daha önemli bir devirdir. Bu devir çok yüksek olan Eski Bronz çağı kültürünü hazırlamıştır. Hitit kültürü onun devamıdır. Bütün kültür "interdependençe" larına rağmen "continuité" de göze çarpmaktadır. Anadolu kendisi de hariçten ve komşularından gelen kültür cereyanlarından elbette faydalanmıştır. Aynı zamanda Anadolu müstakil kültür çevrelerinin gelişmesine müsaade edecek vüsattedir.

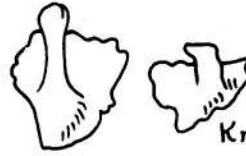
Troy.I.

Golyamat

Güllücek
chalk.

Krivodo

Pulur

Poussé
P.59 fig

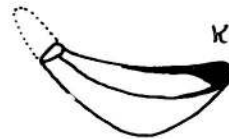
Troy
VII.a

Sueti
Kıtıloua

Güllücek
chalk.

Kocadermen

Res 1 — Anadolu ile Balkanlar öntarihi mukayesesi.

Alaca 332
T. IV.

Karanova.
1938. p. 163
Fig. 5/8

Troy

Lerna.

Troy

Lerna
Pl. 45

Güllücek
chalk

Soultan

Alaca. K. 122
T. IV.

Humška
Çuka

Res 2 — Anadolu ile Balkanlar öntarihi mukayesesi.